УДК 001.8: 351

В. А. Ткачук,

д. е. н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародної діяльності та розвитку, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0002-9684-8625

О. В. Мірошніченко,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0002-7988-9847

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.5—6.47

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

V. Tkachuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, International Activity and Development, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

O. Miroshnychenko,

Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

METHODOLOGICAL BASES OF STATE REGULATION

Проблема інституційних основ і особливостей державного регулювання сільського розвитку, вивчення факторів, які безпосередньо впливають на галузь нині, мають особливу новизну і актуальність для економічної науки. Очевидно, що це все робить питання регулювання розвитку сільських територій актуальним у контексті забезпечення стабільного економічного розвитку ринків, економічного зростання та фінансової стабільності, покращення добробуту сільських районів. Держава бере на себе свої обов'язки за допомогою різних методів державного регулювання. Державне регулювання економіки є однією з основних форм участі держави в національній економіці, коли державні органи використовують законодавчі та адміністративні методи розподілу доходів та ресурсів, темпів зростання та рівня життя. Сьогодні система державної участі в модернізації сільського розвитку здійснюється спонтанно, не має системного характеру. Основні недоліки — це відсутність юридичної легітимності більшості прогнозів, проблемний характер фінансових взаємин, несвоєчасність, а також некоректність зобов'язань.

The problem of institutional foundations and features of state regulation of rural development, the study of factors directly affecting the industry in this period has a special novelty and relevance for economics. Obviously, all this highlights the problem of finding ways to improve methods of state regulation of rural development at the state, regions, enterprises in the context of ensuring stable economic development of the market, economic growth and financial stability, improving the welfare of the rural population. The state assumes its responsibilities through various methods of state regulation. State regulation of the economy is one of the main forms of state participation in the national economy, including influencing the main stages of the process of distribution of income and resources, growth rates, living standards, for which state institutions use executive, legislative and control methods. Today, the system of state participation in the modernization of rural development is carried out spontaneously, has no systemic nature. The main shortcomings are the lack of legal legitimacy of most forecasts, the problematic nature of financial relations, lateness, and incorrect commitments. It is the state that creates the conditions for the development of the foundations of a market economy: free enterprise and fair competition. In the modern market economy, the state has become the main brain center that regulates the formation of the market environment and provides dynamism and sustainability of economic growth. It is obvious that while maintaining the basic principles of state regulation, the forms and methods of state influence on economic processes have changed significantly. The experience of industrialized and newly industrialized countries shows a long evolution of the policy of state intervention: from rigid intervention to liberal monetarism, to the creation of mechanisms of self-regulation in the form of socio-economic targeted programs. State institutions are only obliged to increase the quality of the legal framework for business management, to remove uncivilized methods of cooperation with the enterprise,

to reduce the level of administrative capital. The problem of economic growth, as well as the problem of economic development of the country, is quite controversial. But it is important that growth and positive development dynamics are sustainable. This is better than the process of decay and degradation. It is also important that every citizen of Ukraine feels the positive impact of the country's economic growth.

Ключові слова: державне регулювання, сільський розвиток, методи державного регулювання економіки, політика втручання, виробництво матеріальних благ та послуг.

Key words: state regulation, rural development, methods of state regulation of the economy, intervention policy, production of material goods and services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Держава на сучасному етапі є одним з активних учасників економічного життя, що будується на основі ринку. І підхід, і понятійний апарат, і дослідницький інструментарій в загальному випадку відповідають умовам сучасної змішаної економіки, в якій держава знаходиться в положенні партнера і конкурента приватних фірм, і несе відповідальність за виробництво специфічних матеріальних благ і послуг. Така постановка питання передбачає, що, з одного боку, держава не претендує на роль творця економічного порядку, а з іншого — вона не обмежується виконанням функцій тільки контролера.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Практичні та теоретичні аспекти національного регулювання економіки України вивчались багатьма науковими установами: Національним інститутом стратегічних досліджень, Інститутом міжнародної політики, Інститутом еволюційної економіки, Інститутом економічних прогнозів України, Експертами та економічною теорією ВНЗ. Теоретичні та прикладні дослідження державного регулювання економіки в Україні проводили Е. Адельсеїтова, О. Бойко-Бойчук, В. Гриньова, Л. Дідківська, В. Малиновський, Т. Піхняк, І. Розпутенко, Р. Рудницька, Д. Стеченко, О. Федорчак, Н. Харченко та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — виклад основ, що містять обґрунтування принципової правомірності і необхідності втручання держави в економіку в умовах ринкового господарства, які розкривають процеси регулювання, а також форми, методи, інструментарій державного регулювання економіки в окремих сферах діяльності, розвиток нових тенденцій у взаємовідносинах держави і бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державне регулювання економіки — система заходів законодавчого, виконавчого, контролюючого характеру, спрямованих на досягнення соціально-економічних цілей, які здійснюються уповноваженими державними органами щодо суб'єктів економіки. Державна підтримка — це заходи позитивного впливу.

В економічній літературі останніх років виділено в основному дві основні концепції ролі держави в економіці. Аналіз розвитку більшості промислово розвинених країн, і особливо нових індустріальних держав, свідчить про те, що існує пряма залежність між економічною політикою держави і рівнем розвитку ринкових відносин. Причому ця залежність має прямо пропорційний характер, тобто чим більш розвинені ринкові відносини, тим більший державний вплив на розвиток і формування ринкових механізмів і регуляторів [3, с. 44].

У ринковій економіці можна відзначити кілька конкретних принципів, на основі яких розвиваються мікро- і макрозв'язки в системі ринкових відносин, для яких необхідне визнання групи головних принципів, без реалізації яких розвиток інших принципів сучасної ринкової економіки неможливий. Основоположні принципи ринкової економіки втілюються в правових законах держави, які не бувають загальними як економічні об'єктивні закони, а залежать від виду, типу економічної системи і навіть характеризують її. Тому принципи ринкової економіки відрізняються від принципів централізовано керованої планової економіки.

На сьогодні є більше десятка принципів ринкової економіки. До головних слід зарахувати п'ять з них: місце економічних дій; види і форми діяльності; загальність ринку; державне регулювання економіки; конкуренція (рис. 1).

У цю класифікацію державне регулювання і конкуренція включаються не беззастережно. Економічні процеси, що відбуваються в суспільстві на базі сформованих у ньому відно-

Рис. 1. Головні принципи ринкової економіки

син власності та господарського механізму, є економічною системою суспільства. До основних елементів економічної системи суспільства відносяться соціально-економічні відносини, організаційно-правові форми господарської діяльності, економічні зв'язки між господарськими суб'єктами [1, с. 58].

Державне регулювання є впливом держави в особі державних органів на економічні об'єкти і процеси і осіб, які беруть участь в них. Державне регулювання здійснюється для надання процесам організованого характеру, упорядкування дій економічних суб'єктів, забезпечення дотримання законів, державних і громадських інтересів [4]. Ринкова економіка зі своїми позитивними моментами не може регулювати всі економічні та соціальні процеси в інтересах кожного громадянина й суспільства загалом. Вона не забезпечує соціально справедливий розподіл доходу, не гарантує право на працю і не підтримує незахищені верстви населення. Про все це повинна подбати держава [4].

Таким чином, ринкова економіка не може існувати і діяти без державного регулювання. Основною функцією державного регулювання в економічному механізмі є оптимальне поєднання ринкової свободи з регулюванням процесів відтворення. Реалізувати це непросто, так як дана проблема поки ще не достатньо вивчена. В умовах ринку державне регулювання економіки є системою правових, виконавчих і контролюючих заходів, що здійснюються з метою досягнення соціально-економічної стабільності. Такий вплив держави на діяльність господарюючих суб'єктів в умовах ринку відноситься до основних принципів сучасної ринкової економіки.

Що стосується конкуренції, то це один з найважливіших факторів, що підвищують ефективність системи ринкового типу. Конкуренція є невід'ємною частиною ринкової економіки і створює потужну систему стимулів.

Цей специфічний спосіб забезпечує безперервну дію економічних суб'єктів і є цивілізованою формою боротьби за існування.

Нині місце і роль ринку змінилися. Високий рівень усупільнення в національній та світовій економіці, корінні зміни в матеріально-технічній базі і технологіях виробництва, масштаби сучасного виробництва сформували сферу товарного обігу, засновану на ринкових відносинах і системі державного контролю, тобто регульований ринок. Державне регулювання розвитку економіки необхідне не тільки теоретично, але і підтверджується практикою ефективного функціонування економік розвинених країн. Що стосується теорії, то в природі абсолютно саморегулюючих систем не існує, в тому числі і в економіці [6, с. 75].

Саме держава створює умови для розвитку основ ринкової економіки: вільного підприємництва і сумлінної конкуренції. У сучасному ринковому господарстві держава стала фактично основним мозковим центром, який регулює формування ринкового середовища і забезпечує динамізм і стійкість економічного зростання. Цілком очевидно, що форми і методи впливу держави на економічні процеси значно змінилися, модифікувалися через причину збереження основних принципів державного регулювання. Досвід промислово розвинених і нових індустріальних країн свідчить про тривалу еволюцію політики державного втручання: від жорсткого втручання до ліберального монетаризму, до створення механізмів саморегуляції у формі соціально-економічних цільових програм. У саморегулюючій економічній системі принципово змінюється роль держави, яке перетворюється в головний координуючий орган всієї господарської системи, що забезпечує роботу соціально-економічних цільових програм і сприяє розширенню їх мережі.

У західній макроекономічній теорії сформувалися дві альтернативні концепції економічного регулювання, що отримали назву "кейнсіанство" і "монетаризм". Кейнсіанська концепція базується на ідеях одного з найбільших економістів ХХ ст. Джона Мейнарда Кейнса (1883—1946 рр.) і його послідовників — лауреатів Нобелівської премії А. Клена, Р. Модільяні, П. Самуельсона, Р. Солоу, Д. Тобіна, Дж.К. Гелбрейта. Дж.М. Кейнс припустив, що у системі вільного ринку бракує внутрішнього механізму, який би гарантував макроекономічну рівновагу. Дисбаланс заощаджень та очікуваних інвестицій спричиняє падіння ділової активності, що збільшує інфляцію та впливає на безробіття.

Отже, згідно з цією теорією, зміни загальних запасів споживчих та інвестиційних товарів впливають насамперед на рівень виробництва та зайнятості. Тому кейнсіанство заохочує активне втручання держави в економіку шляхом дискреційної фінансової політики. Ця політика фокусується на загальних витратах та їх факторах, що є результатом основного кейнсіанського рівняння:

$$Y = C + I + E - J + G,$$

де Y — рівень економічної активності; C — споживання; I — інвестиції; E — експорт; J — імпорт; G — державні витрати.

Нині найбільш ефективні методи кейнсіанської фінансової політики застосовуються в розвинутих промислово розвинутих країнах Азії: Гонконгу, Малайзії, Таїланді, Сінгапурі та Тайвані. Серед промислово розвинених країн досить активно проводять політику гнучкого зміни податкових ставок і державних витрат у Новій Зеландії, Австрії, Великобританії, Австралії, США, Японії, Швеції та Швейцарії [5, с. 47].

В основі монетаристської концепції (ідейним лідером якого був лауреат Нобелівської премії М. Фрідмен) є положення про те, що апіорний ринок є конкурентоспроможним і що ринкова система може автоматично досягти макроекономічної рівноваги. Гнучкість ціни та заробітної плати гарантує вплив змін загальних витрат на ціни товарів і ресурсів, а не на рівень виробництва та зайнятості. Тому суть грошово-кредитної політики полягає в регулюванні грошової маси для стабілізації внутрішнього ринку.

Монетаристи заявили, що державне регулювання шкодить розвитку підприємницьких ініціатив, дестабілізує економіку і спочатку є бюрократичним. Тому вони хочуть мінімізувати втручання держави в економіку і допускати лише фінансову політику. Важливим рівнянням

для монетаристів є кількісне рівняння обміну:

$$MV = PY,$$

де M — пропозиція грошей; V — швидкість їх обігу; P — рівень цін; Y — фізичний обсяг виробництва.

Ідеологи вітчизняної економічної реформи офіційно проголошували відданість принципам монетаризму і дійсно намагалися використовувати окремі його постулати та положення. Зокрема, були створені механізми з регулювання обсягу пропозиції грошей для стабілізації національного ринку. Державна монетарна політика проводиться через Національний банк України, який здійснює емісію грошей, регулює платежі і резерви комерційних банків. З різним ступенем успішності Національний банк України проводить операції на відкритому ринку, визначає величину облікової ставки, змінює рівень резервної норми.

Наприкінці ХХ ст. у Франції отримав розвиток один із напрямів інституціоналізму — теорія регуляції, одним з авторів якої є Робер Буайє. Під регуляцією автор розуміє "поєднання механізмів, що сприяють відтворенню цілого з урахуванням існуючих економічних структур і громадських форм". Теорія регулювання відкидає неокласичну ідею про те, що оптимальні організації можуть повністю гарантувати стійку економічну динаміку. Спосіб регулювання економічної системи різний у часі та просторі. Прихильники цієї теорії вважають, що ринок не формується сам по собі, оскільки повсякденні операції на ринку включають офіційну систему правління, що гарантує справедливую торгівлю та "світову справедливість" [5, с. 49].

Завжди існували різні погляди на втручання держави в сільське виробництво. Деякі вчені та економісти вимагають суворого втручання та контролю держави. Тим часом інші висловлювали протилежні думки щодо ролі держави у регулюванні сільського господарства та виробництва продуктів харчування.

Необхідність виконання державою певних функцій не заперечує ніхто. Питання тільки в тому, які межі державного втручання, як будуть поєднуватися державне і ринкове регулювання, напрями державного регулювання. З цього приводу існує багато теоретичних поглядів і практичних підходів і повний державний монополізм в сфері управління економікою, і повний економічний лібералізм, при якому підприємництво нічим не обмежене [1, с. 98].

У формуванні регульованого ринку можна виділити основні моменти:

— взаємодія держави і економіки — це складний і різнобічний процес, на який впли-

вають політичні, національні, економічні і передусім соціальні чинники;

— у різних соціальних системах суспільства розрізняються фактори, що зумовлюють характер і межі взаємовпливу держави і економіки;

— взаємовідносини держави і економіки — це двосторонній процес, де кожна сторона грає визначальну роль, а провідне місце займає економіка.

Виходячи з історичного досвіду багатьох країн, в тому числі і нашої країни, можна зробити висновок, що загальною для будь-якої соціальної системи моделі взаємовідносин між державою і економікою світі немає. З огляду на загальні закономірності, принципи розвитку взаємин між державою і економікою можна виділити три типи таких взаємин для різних соціальних систем:

1) системи з високорозвиненою ринковою економікою;

2) системи, де повністю відсутні традиційні ринкові відносини;

3) системи з зароджуються ринковими відносинами. До таких належить Україна [6, с. 74].

Для такого типу систем характерні такі риси:

— поступовий перехід від жорстко контрольованих взаємин між державними і економічними структурами до партнерських;

— роздержавлення і приватизація власності, різноманіття форм господарювання;

— зміна методів державного впливу на економічні структури, наприклад, посилення ролі податкової і бюджетної системи;

— відхід від планового розвитку економіки, а також адміністративних методів управління фінансовими та їм подібними засобами і неминуче при цьому виникнення кризових ситуацій;

— кінець монополії держави і державної власності над економікою та іншими формами власності;

— переорієнтація економічних і державних структур з загальнонаціональних інтересів на свої власні фінансові, наприклад, на прибуток як рушійний фактор партнерських відносин.

Під час переходу до ринкових відносин економічна сфера діяльності держави поступово звужується, а економічна роль держави змінюється. В економічній сфері головний акцент в управлінні державою зміщується до контролю процесу переходу від неринкових відносин до ринкових. З цього випливає, що найважливіші напрямки економічної діяльності держави в такий період полягають у такому:

— вироблення внутрішньої і зовнішньої економічної політики;

— правове забезпечення ринкових відносин;

— вироблення соціальної політики та засобів захисту економічних та інших інтересів населення;

— створення умов для розвитку вітчизняного виробництва і його захист.

Світовий досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що в умовах реформування економіки в кризових ситуаціях роль держави зростає, в умовах стабільності і поживавлення — знижується. У всіх випадках державі належить дотримуватися головного правила — так впливати на економіку країни, щоб не зруйнувати ринкові основи і не допустити кризових явищ [3, с. 58].

В основу державного регулювання економіки закладена фінансово-кредитна політика, що включає в себе розширення державних витрат, зниження податків, збільшення грошової маси в обороті. За допомогою фінансової політики держава повинна виконувати регулювання економічних і соціальних процесів у суспільстві [4].

Для досягнення загальних цілей економічного розвитку розподіл і використання фінансових ресурсів під впливом держави необхідно здійснювати в рамках загальної системи управління фінансовими потоками. У науковому сенсі регулювання це забезпечення стійкості функціонування інтегрованої системи управління, приведення її до певної мети.

ВИСНОВКИ

Отже, сучасна ринкова система без втручання держави неможлива. Проте є межа, за якою виникають деформації ринкових процесів, знижується ефективність виробництва. Існують важливі обмеження для регулювання. Наприклад, всі дії держави, які руйнують ринковий механізм (загальне планування політики, комплексний адміністративний контроль цін і т.д.), неприпустимі. Це не означає, що держава повинна відмовитися від відповідальності за неконтрольоване зростання цін і відмовитися від планування. Як уже згадувалося, ринкова система не виключає планування на рівні підприємств, регіонів і навіть економіки, яка відбувається в формі національних цільових програм. Але ринок багато в чому є самодостатньою системою, і тому здійснювати на нього вплив потрібно тільки непрямыми економічними методами. Держава як суспільний інститут в ринковій економіці, має відігравати вирішальну роль у забезпеченні економічного зростання. Слід розробити не тільки ефективну

довгострокову стратегію цього зростання, а також забезпечити виконання конкретних тактичних завдань. Основними напрямками діяльності держави є:

1. Досягнення згуртованості суспільства навколо національної ідеї економічного зростання.
2. Стимулювання зростання населення.
3. Розвиток підприємництва і на цій основі збільшення зайнятості і зниження безробіття.
4. Стимулювання модернізації виробництва, розвиток виробничої інфраструктури.

Державні установи зобов'язані лише підвищити якісну складову законодавчої бази для управління бізнесом, прибрати нецивілізовані методи співпраці з підприємством, знизити рівень адміністративного капіталу. Проблема економічного зростання, як і проблема економічного розвитку країни, досить спірна. Але важливо, щоб зростання і позитивна динаміка розвитку були стійкими. Це краще, ніж процес розпаду і деградації. Важливо також, щоб кожен громадянин України відчув позитивний вплив економічного зростання країни.

Література:

1. Гриньова В.М. Державне регулювання економіки: підручник. Київ: Знання, 2008. 398 с.
2. Державне регулювання економіки: навч. посіб. С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко [та ін.]. 2-е вид., доопрац. і допов. К.: КНЕУ, 2015. 440 с.
3. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Міністерство освіти і науки України. 6-е вид., випр. і допов. К.: Знання, 2016. 214 с.
4. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття "механізм державного управління". Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. вид. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>
5. Калетнік Г.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. М-во освіти і науки, молоді та спорту України, М-во аграр. політики і продовольства України, ВНАУ. Київ: Хай-Тек Прес, 2011. 427 с.
6. Михасюк І.Р. Державне регулювання економіки: підручник. Львів: Магнолія плюс, В.М. Піча, 2016. 215 с.

References:

1. Hrynova, V.M. (2008), *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky* [State regulation of the economy], Znannya, Kyiv, Ukraine.
2. Chystov, S.M. Nykyforov, A.Ye. and Kutsenko, T.F. (2015), *Derzhavne rehulyuvannya*

ekonomiky [State regulation of the economy], KNEU, Kyiv, Ukraine,

3. Didkivska, L.I. (2016), *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky* [State regulation of the economy], Znannya, Kyiv, Ukraine.

4. Kravchenko, O.M. (2009), "Teoretychni pidkhody do vyznachennya ponyattya "mekhanizm derzhavnoho upravlinnya", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56> (Accessed 10 February, 2021).

5. Kaletnik, H.M. (2011), *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky* [State regulation of the economy], KhayTek Pres. Kyiv, Ukraine.

6. Mykhasyuk, I.R. (2016), *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky* [State regulation of the economy]. Mahnoliya plus, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2021 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292